

Zašto nema soka od limunike

(Vesna Muhvić-Dimanovski: *Neologizmi – problemi teorije i primjene*, FF press, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2005.)

Zanimanje za nove riječi u hrvatskome jeziku ima relativno dugu povijest i gotovo da nije bilo razdoblja kada oko novotvorenica nije bilo rasprā, prijepora i nesuglasja. Sporovi su se vodili uglavnom o tome je li koja riječ valjano tvorena, zatim je li značenjski prozirna, obuhvaća li jednako široko semantičko polje kao riječ koju bi trebala zamijeniti itd. Leksik je, kao najotvorenija i promjenama najizloženija jezična razina, i laicima i stručnjacima jednako zanimljiv, to više što u stvaranju novih riječi ravnopravno mogu sudjelovati obje spomenute skupine. Proces prihvaćanja ili odbacivanja neologizama zapravo je vrlo demokratičan: svi mogu predlagati, svi mogu glasovati i na kraju je vrlo jasno tko dobiva a tko gubi. Upotreba je, naime, jedini vjerodostojan lakmus za uspjeh pokusa s novom riječi, pa je vrlo jasna razlika između primjera kao što su *limunika* i *očvrsje* s jedne strane te *doigravanje* i *udomitelj* s druge. Diferencijacija je katkad vrlo nelogična – čini se kako je leksom *brzjav* većini govornika hrvatskoga jezika s vremenom postao uo-

bičajan, dok s *brzglasom* stvari stoje drukčije.

Na sreću, studija *Neologizmi – problemi teorije i primjene* bavi se svim gore nabrojenim problemima, i još pokojim. Riječ je o knjizi koja je ponajprije rezultat rada na istoimenome projektu, a V. Muhvić-Dimanovski tumači kako su je prijašnja istraživanja prevedenica, kojima se bavila teorijski i praktično, dovela i do neologije. S obzirom na to da se neologizmi povezuju, prema autoričinu mišljenju u Uvodu, s još barem šest važnih područja – leksikologijom, leksikografijom, standardologijom, jezičnom politikom, kontaktnom lingvistikom i tvorbom riječi – ne čudi da su i teme obrađene u knjizi dotaknule svako od spomenutih.

Metodološki opravdano, kreće se od definicijā neologizma. Uz detaljan pregled pristupa i tumačenja, u toj se cjelini zaključno sažima da svaka definicija novotvorenice počiva ili na sadržajnome ili na formalnome aspektu, tj. neologizam se u svim definicijama od ustaljenoga leksika razlikuje ili oblikom i značenjem ili samo značenjem. U sljedećim se dvama poglavljima prikazuje povijest istraživanja neologizama (angloameričko, francusko, njemačko i hrvatsko govorno područje) te odnos neologije i norme (francuska, češka, britanska i američka te hrvatska situacija).

Odnosu neologije i znanstvenoga nazivlja posvećeno je peto poglav-

lje. Taj je odnos poseban zato što su u znanosti, pa tako i u njezinu nazivlju, nove riječi gotovo svakodnevna pojava. Posebni su, pak, i problemi koje uzrokuju nove riječi u znanstvenome diskursu ako ne ispunjavaju kriterije proširenosti, prihvatljivosti, usklađenosti s normom, duljine naziva, tvorbenih mogućnosti, izbjegavanja višeznačnosti, nepromjenjivosti značenja te usklađenosti s pojmom, terminološkim sustavom ili definicijom.¹¹ Stoga je bitno da u tvorbi znanstvenoga nazivlja sudjeluju i jezikoslovci i stručnjaci za područja na koja se nove riječi odnose. Vjerojatno je zato, na primjer, u medicinske nazivlje umjesto *bypassa* (ili *bajpasa*) zaživjela *premosnica*, u stomatologiji (*zubni*) *ispun* umjesto *plombe*, a prijedlozi poput *bujnik* (*tumor*), *otvrdnica* (*skleroza*) i *predstojnjača* (*prostata*), te nešto rašireniji primjer *kopnica* (*sida*), nisu uhvatili korijenja.

Pri kategorizaciji neologizama u knjizi se razlikuju posuđenice, potpodičeljene na anglizme-angloneologizme i egzotizme, zatim pseudoposuđenice, domaće nove riječi i nove – stare riječi. Posuđenice, jasno, tvore najveći dio neološkoga leksika jer nije moguće svaku novu riječ odmah prevesti ili za novi pojam naći novi naziv. Najviše posuđenica odnosi se, prema autoričinim riječima, na jelo i piće, infor-

matiku i mobilnu telefoniju. Anglizmi-angloneologizmi zapravo su najčešći među posuđenicama, a istraživanja pokazuju da ih je oko 40 posto. Iako je engleski jezik jezik pošiljatelj, i on je zahvaćen mijenama, što zbog neznanja, što zbog utjecaja drugih jezika na nj. Zato se u novije vrijeme govori i o “globalnome engleskome” te o “novim engleskima” (npr. euroengleski). Utjecaj engleskoga u svjetskim je razmjerima neupitan, no posljedice njegove ekspanzije za njega i nisu tako pozitivne – on se mijenja i kviri.

Svakako valja spomenuti i nov pristup definiranju egzotizma. V. Muhvić-Dimanovski objašnjava egzotizam kao riječ koja bi trebala “označavati pojmove koji potječu iz neeuropskih zemalja i jezika.” (str. 46). Razlozi za takav stav su relativno bliske kulturne i civilizacijske vrijednosti u Europi te bliskost europskih jezika, što ih do određene mjere čini međusobno prepoznatljivima. Pa i “značenje pridjeva *egzotičan*, dakle, prema našem shvaćanju, određuje europocentričan pristup.” (*ibid.*). To znači da egzotizmima, na primjer, ne bi pripadale riječi poput *gulaš*, *palačinka*, *pizza* ili *ravioli*, već *shiatsu*, *reiki*, *wok*, *šarpei*, *seitan*, *feng shui*...

Domaće nove riječi posljedica su potrebe imenovanja nekih posve lokalno ograničenih novih pojava, pojmova ili predmeta. S obzirom na to da poticaj za imenovanje ne dolazi prema stranome uzoru, jezik se koristi svojim zalihama. Od primjera autori-

---

¹¹ Prema M. Mihaljević, *Hrvatsko računalno nazivlje*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993., str. 114–115.

ca navodi leksem *foteljaš*, nastao potkraj 1980-ih, koji je preživio nekoliko razdoblja, a značenje mu je i danas prilično jasno. U kategoriji nove – stare riječi ne govori se o oživljenicama nego o takvim starim riječima “koje su iz različitih razloga bile potisnute u pasivni leksik pa su u stanovitome razdoblju revitalizirane.” (str. 51). To znači da se one neočekivano, a katkad zbog sasvim očitih razloga, masovno i vrlo često upotrebljavaju. Primjeri su tih riječi *globalizacija*, *tranzicija*, *elektronski/elektronički* (i samo *e-*), *eko-* (od *ekološki*) i *terorizam*.

Iznimno je zanimljivo i poglavlje posvećeno neologizmima u rječnicima. U njemu se podrobno opisuju koraci koji vode verificiranju novotvorenica u pisanome obliku, kada one postaju, unatoč novosti, leksikografskom činjenicom. No, i kada uđu u rječnik, neologizmi su različito tretirani: ako se rječnici doživljavaju kao čuvari jezičnoga standarda, nove riječi u njih teško ulaze. Opet, želi li rječnik biti suvremen, novotvorenice u njemu moraju biti zastupljene. Stoga rječnici novih riječi nisu nužno normativno orijentirani, a opći jednojezični rječnici pak pretežno jesu. Autorica upozorava na to da ima i iznimaka od pravila. Takva su primjerice francuska leksikografska djela s novim riječima – *Robertov Dictionnaire des mots contemporains* (1985.) i *Dictionnaire des anglicismes* (1986.). U njima se uz mnoštvo posuđenica gotovo u pravilu donose i napomene

službenih tijela (jezičnih odbora i sl.) o tome da postoje i francuske zamjene kojima se eventualno daje prednost ili se preporučuju za upotrebu umjesto posuđenice. No, u daljnjoj se raspravi uočava kako su komentari takva tipa u rječnicima na francuskome govornom području mnogo češća pojava no drugdje.

S druge strane istaknut je *Dudenov Universalwörterbuch der deutschen Sprache* (1989.) u kojemu se uz domaće riječi nalazi i velik broj vrlo suvremenih neologizama stranoga podrijetla, a komentara o upotrebi njemačkih zamjena i prijedloga o prednosti koju treba dati prevedenici – nema. Zato nije pogrešno zaključiti kako se kvaliteta općih jednojezičnih rječnika upravo i mjeri količinom recentne građe, čime rječnik dobiva na aktualnosti, dok se normi pridaje manje važnosti.

Naravno, leksikografske uputnice na “bolju” riječ jesu pokazatelj da je leksikografu norma važna, premda je svjestan i postojanja novotvorenice. Čvršći normativistički pristup može se pak očitovati posvemašnjim ignoriranjem neologizma i njegovim neuvršćavanjem u rječnik, što ima jači učinak od bilo kojega komentara. *Longmanov* rječnik suvremenoga engleskog jezika odnos prema novoj riječi uspostavlja provjerom: u korpus se uvrštavaju samo oni neologizmi za koje se očekuje da će u budućnosti postati integralnim dijelom engleskoga jezika. Pritom je temeljni krite-

rij da za svaku riječ moraju biti zabilježene barem tri potvrde u pisanom ili govorenom obliku te da svaka od tih triju potvrda mora biti iz različita izvora. No, unatoč tome, jasno je da izbor riječi i dalje uvelike ovisi o konačnoj prosudbi leksikografa.

Kako se neologizmi tretiraju u praksi, provjerila je V. Muhvić-Dimanovski, usporedivši tri izdanja Aničeva *Rječnika hrvatskoga jezika* (1991., 1998. i 2003.), *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002.) i *Rječnik hrvatskoga jezika* (2000.) Leksikografskoga zavoda "Miroslav Krleža" i Školske knjige. Analizirane su nasumce odabrane riječi (*limunika, doigravanje, završnica, lebdjelica, perilica* i dr.) i provjereno je njihovo pojavljivanje ili izostajanje iz rječničkoga korpusa. Rezultati su nadasve zanimljivi.

Veliko je poglavlje, već pri kraju knjige, posvećeno načinima stvaranja neologizama. Podrobnije se piše o tvorbenim obrascima, stvaranju riječi kontrakcijom (sažimanjem), semantičkoj neologiji, o novim riječima nastalim metonimijom i metaforom, o slobodnim tvorbama te o neologizma nastalim radi popunjavanja mjesta antonima. Donose se primjeri iz hrvatskoga jezika, ali i iz drugih europskih i svjetskih jezika.

Tako se, recimo, može doznati da u skupinu novih riječi nastalih radi popunjavanja mjesta antonima pripadaju novotvorenice kao što su *fiksna telefonija/fiksni aparat* (najpri-

je je nastao pojam *mobilna telefonija/mobilni aparat*), *slow food* ('polagana hrana') u opreci prema *fast food* ('brza hrana'), što podrazumijeva kako u hrani treba uživati pa stoga valja jesti dugo, polagano i bez stresa, te *priljev mozgova* ('dolazak/povratak kvalitetnih stručnjaka iz inozemstva') nasuprot starijoj prevedenici *odljev mozgova*.

Za buduće istraživače posebno će se korisnim pokazati poglavlje o metodama skupljanja neologizama, razlikovanju tradicionalnih i komparabilnih korpusa te poglavlje o detekciji neologizama, koje dodatno osvjetljuje i olakšava prepoznavanje, razvrstavanje i obradu tih riječi. Primjeri i upute izneseni ondje sigurno će usmjeriti daljnja razmatranja toga jezičnog fenomena u pravome smjeru. Nedvojbeno, tome će pridonijeti i opsežan popis domaće i strane literature s gotovo dvije stotine specijaliziranih i općih naslova.

Zaključno: knjiga *Neologizmi – problemi teorije i primjene* može se čitati na nekoliko načina. Ponajprije, kao jezikoslovni priručnik koji opisuje odsječak leksika hrvatskoga i drugih jezika s mnogih znanstvenih aspekata, zatim kao priče o riječima koje, kako piše autorica, na neki način žive u skladu sa stvarnim životom, odražavajući suvremena svjetska i domaća zbivanja, a – na kraju, ali zato ništa manje vrijedno – kao svjedočanstvo vremena u kojem su neke riječi nastale, ostale ili nestale. Za ljubite-

lje neologizama i sve zainteresirane –
prava *uspješnica!*

Kristian Lewis